

Η μορφή της πίστης στην εποχή μας

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 14/10/2024

Εικόνα Εξωφύλλου: Emre Arolat, Το τζαμί στο Sancaklar, 2012. Είσοδος στο τέμενος και εσωτερικό (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος).

Στην προηγούμενη επιφυλλίδα σχολιάσαμε το εμβληματικό έργο του Αλέξανδρου Τομπάζη, τον ναό της Αγίας Τριάδας στο καθολικό προσκύνημα της Φάτιμα. Ο Έλληνας αρχιτέκτονας είχε ωστόσο υλοποιήσει και έργα όπως το τζαμί στο Ντουμπάι, ενώ ονειρευόταν να σχεδιάσει έναν χώρο λατρείας για κάθε θρησκεία, ερμηνεύοντας έτσι τις άπειρες εκδοχές της μορφής της πίστης και του χριστού κελύφους της.

Πρόσφατα είχα την ευκαιρία να επισκεφθώ το τζαμί στο Sancaklar (Σαντζακκλάρ) δυτικά της Κωνσταντινούπολης, που ολοκληρώθηκε το 2012 με σχέδια του Emre Arolat. Ο Arolat (γεν. 1963) είναι σήμερα μάλλον ο πιο σημαντικός Τούρκος αρχιτέκτονας, διεθνώς αναγνωρισμένος και βραβευμένος. Με το πλούσιο έργο του διαχειρίζεται μια νεομοντέρνα αλλά μορφοπλαστικά ευφάνταστη αρχιτεκτονική γλώσσα, χωρίς να παραβλέπει ζητήματα τοπικότητας και διαλόγου με το περιβάλλον. Στο Sancaklar ο φυσικός χώρος μετατρέπεται σε δοχείο υποδοχής του υπόσκαφου τζαμιού, με έναν εσωτερικό χώρο οριζόντιας ανάπτυξης, υποβλητικό και μυστικιστικό: φαίνεται εδώ να υιοθετείται η άποψη του Gio Ponti ότι «το να σχεδιάζεις μια

εκκλησία είναι λίγο σαν να επανασχεδιάζεις τη θρησκεία, σαν να επαναπροσδιορίζεις την ουσία της». Ο ίδιος ο Arolat με διαβεβαίωσε ότι, αν το 2012 ήταν ακόμη δυνατή στην Τουρκία η υλοποίηση ενός τζαμιού όπως αυτό, τούτο σήμερα θα έβρισκε μεγαλύτερες αντιστάσεις λόγω του αυξανόμενου ισλαμικού φονταμενταλισμού.

Emre Arolat, Το τζαμί στο Sancaklar, 2012. Είσοδος στο τέμενος και εσωτερικό (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος).

Τζαμιά όμως που να υιοθετούν την αρχιτεκτονική γλώσσα της εποχής τους, τη γλώσσα δηλαδή της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, βρίσκει κανείς σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, στη Ρώμη, στο Παρίσι, στη Λισαβόνα και αλλού. Το ίδιο ισχύει και για τις συναγωγές (Δρέσδη, Μάιντς, Τελ Αβίβ κ.ά.). Οι σύγχρονοι ναοί των καθολικών και των προτεσταντών ακολουθούν τον ίδιο δρόμο. Ιδιαίτερως μετά τη Β΄ Οικουμενική Σύνοδο του Βατικανού (1962-65), εφαρμόστηκε συστηματικά ο θεσμός των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών για νέα θρησκευτικά κελύφη, που έδωσε αρκετά παραδείγματα εξαιρετικών χώρων λατρείας διεθνώς. Αυτή η νεότερη εμπειρία ακολουθεί τη μακραίωνη δυτική παράδοση: η ιστορία της αρχιτεκτονικής, για να περιοριστούμε στην τελευταία χιλιετία, ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με την εξέλιξη των καθεδρικών, από τους γοθικούς έως τους ναούς της Αναγέννησης, του μπαρόκ, του νεοκλασικισμού και πάει λέγοντας. Τούτο σημαίνει ότι η ναοδομία στη Δύση παρακολούθησε, ενσωμάτωσε και σε ορισμένες περιπτώσεις καθοδήγησε την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής, συμβαδίζοντας κάθε φορά με τις αισθητικές αναζητήσεις και τις τεχνικές κατακτήσεις του καιρού της.

Mario Botta, Συναγωγή στο Τελ Αβίβ, 1998.

Στο περιβάλλον ωστόσο της ορθόδοξης εκκλησίας, τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Επαναλαμβάνεται έως τις μέρες μας ένας μιμητικός (και δομικά σκηνογραφικός) τύπος κτιριακού κελύφους, που υποτίθεται ότι ανταποκρίνεται σε δεδομένα πρότυπα, παρά το γεγονός ότι στη διάρκεια των αιώνων η βυζαντινή ναοδομία είχε πειραματικό χαρακτήρα και επεξεργαζόταν μεγάλη ποικιλία χωρικών και μορφοπλαστικών λύσεων, ενώ δεχόταν ξένες επιρροές. Το πρόβλημα είναι σύνθετο από θεολογική άποψη και από εκείνη του λειτουργικού τυπικού. Δεν πρόκειται όμως μόνο γι' αυτό. Σχετίζεται με μια στάση αμυντικής εσωστρέφειας, με ένα οντολογικό ζήτημα αυτόνομης ύπαρξης της ορθόδοξης εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο. Έχει να κάνει, για να συνοψίσουμε σύμφωνα με τον Χρήστο Γιανναρά, με τη διατήρηση της ιστορικής αντιπαλότητας δύο κοσμοθεωριών: του «ελληνικού κοινωνιοκεντρικού» και του «μεταρωμαϊκού ατομοκεντρικού παραδείγματος». Ο ίδιος, ωστόσο, εντίμως αναγνώριζε ότι «τον λατρευτικό χώρο τον διαμορφώνει το “νόημα” των τελουμένων στη λατρεία». Θα ήταν ίσως καιρός να ανοίξει μια συζήτηση για τον επαναπροσδιορισμό του αρχιτεκτονικού χώρου της ορθόδοξης λατρείας γιατί, όπως έλεγε ο Φώτης Κόντογλου, «η στείρα αντιγραφή είναι ασέβεια».

Αλέξανδρος Τομπάζης, Ναός της Αγίας Τριάδας στη Φάτιμα, 1997-2007. Εσωτερικό (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος).

Eero Saarinen, Πανεπιστημιακό παρεκκλήσι του MIT, Βοστώνη, 1955-56. Εσωτερικό (φωτογρ. Α. Γιακουμακάτος).

Gio Ponti, Καθεδρικός της Μεγάλης Μητέρας του Θεού, Τάραντας, 1967-70.

Ο Emre Arolat και ο γράφων στο τζαμί στο Sancaklar, Αύγουστος 2024.

Δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 29 Σεπτεμβρίου 2024.